
TATJANA DADIĆ-DINULOVIĆ

Akademija lepih umetnosti, Beograd

UDK 316.334.56:316.77

SAVREMENI GRAD KAO PROSTOR SPEKTAKLA: POZORNICA ILI SCENA

Apstrakt: *Izgled i upotreba grada na kraju 20. veka bivaju značajno izmenjeni. Grad postaje arena koja se, zahvaljujući globalnim kretanjima, informatičkom društvu, borbi za međusobni prestiž gradova, ali i drugačijem oblikovanju normi, kulturi ponašanja i tipizaciji stilova života, transformiše u urbanu pozornicu. Preuzimajući sve više scenografska obeležja, savremeni grad postaje mesto na kome tržišna ideologija usmerava i određuje sredstva komunikacije, ali i način percepcije. U procesu karakterizacije savremenog grada značajno mesto zauzima odnos između fizičke strukture građene sredine, sceničnosti objekata i urbanih prostora, i spektakla i prostornog uobličavanja scenskih događaja. Doživljaj urbanog prostora zahteva i sposobnost scenografske percepcije grada. Spektakl, tako, predstavlja jednu od najznačajnijih oblasti života i važan činilac karaktera savremenog grada.*

Ključne reči: *savremeni grad, gradski prostor, spektakl, urbani spektakl, urbani tekst, gradska scena, prizor, spektakularizacija grada*

Grad je, tradicionalno, prostor zaštite i trgovine. Nastao iz potrebe da budu odbijeni napadači, a zatim iz želje za razmenom dobara na tržnici koja predstavlja i mesto razgovora i okupljanja, prostor grada biva, vremenom, izmenjen, a njegov razvoj uslovljen različitim istorijskim, političkim, ekonomskim i društvenim kretanjima i motivima.

Savremeni grad jeste prostor različitosti i slobode izbora. "Grad je oduvek i uprkos svemu mesto iz kojeg zrači kultura, civilizacija, mesto 'proizvodnje znanja', mesto istorijske inicijative, slobode, različitosti, mul-

tietničke i multikulturne koegzistencije, mesto urbaniteta u smislu plemenitog gradskog ponašanja obrazovanih ljudi čije su osnovne vrline dijalog, tolerancija i empatija. Grad je stanje duha, novi mentalitet, kolektivna memorija, tradicija, prožimanje starog i novog, javnost.”¹ Ukupne promene u društvu nastaju upravo kao posledica izmenjenog načina života, običaja i potreba stanovnika grada. “Nikada nećemo moći da objasnimo ili opravdamo grad. Grad je tu. On je naš prostor i mi drugi nemamo. Rođeni smo u gradovima. Odrasli smo u gradovima. U njima dišemo. Kada putujemo vozom, mi ga koristimo za odlazak iz jednog grada u drugi. Nema ničeg nehumanog u jednom gradu osim naše lične humanosti.”²

Prema osnovnim principima Evropske gradske povelje,³ idealan savremeni grad jeste prostor u kome su zaštićena građanska prava i obezbeđeni najbolji uslovi za život stanovnika, u kome postoji međusobna usklađenost različitih sektora i aktivnosti, gde promene životnih stilova stanovnika utiču na ukupne promene života grada, a svesna i ozbiljna briga postoji o svakome ko grad posećuje ili koristi, u njemu radi, studira ili traži zabavu, informacije i znanje. Ovakav grad zahteva i uspostavljanje ravnoteže između neophodnog razvoja i očuvanja istorijskog nasleđa, integraciju novog bez uništavanja starog, kao i ostvarenje podrške principu održivog razvoja. Evropska deklaracija o gradskim pravima,⁴ čija je primena zasnovana na solidarnosti i odgovornom suživotu građana, navodi da stanovnici evropskih gradova, između ostalih prava, imaju pravo na kvalitetnu arhitekturu i fizičko okruženje, kretanje i ravnotežu između svih korisnika ulice, pristup događajima i učešće u kulturnom životu, izbor dostupnih usluga i roba, kao i pravo na ličnu realizaciju – uspostavljanje individual-

¹ Vujović, S., Grad spektakl identitet – traganje za modernim, kulturnim identitetom grada u: *Spektakl-grad-identitet*, YU-STAT, Beograd 1996, str. 38.

² Perek Ž., prema Lajak, P., Šalon na ulici u knjizi *Urbani spektakl*, priredile Dragičević-Šešić, M. i Šentevska, Clio i YU-STAT, Beograd 2000, str. 97.

³ Savet stalne konferencije lokalnih i regionalnih vlasti Evrope (CLRAE) je usvojio Evropsku gradsku povelju 18. marta 1992. godine na sednici održanoj tokom godišnje Plenarne skupštine u Strazburu.

⁴ Evropska deklaracija o gradskim pravima proistekla je iz Evropske gradske povelje.

nog i društvenog, kulturnog, moralnog i duhovnog razvoja.

Globalna kretanja, informatičko društvo, potreba za prestižom u odnosu na druge gradove i regione, kao i sve veća međusobna zavisnost evropskih gradova, uslovljavaju oblikovanje normi, kulturu ponašanja i tipizaciju stilova života, pa tako, izgled i upotreba grada na kraju 20. veka bivaju značajno izmenjeni. Grad postaje arena, “poprište sukoba različitih interesa i kultura, istovremene borbe za preživljavanje i dominaciju... Urbana arena je realnost... u njoj se traži nova šansa i slamka spasa, proveravaju se lične sposobnosti i moć. Tu se odigrava često surova borba za golo preživljavanje, za prestiž ili pobeđu jedne ideologije nad drugom.”⁵ Transformaciju gradske arene u pozornicu na kojoj se “odigrava civilizovani igrokaz i stvara urbana kultura”⁶ može da izvrši samo samosvestan i slobodan pojedinac – građanin, koji predstavlja uporišnu tačku svakog urbaniteta. “Bez svakodnevnog, bez malog i običnog, kao i bez specifično lokalnog, svega onoga što se stvara punim i dugim zajedničkim životom, scena se ne da namestiti u dobru urbanu predstavu.”⁷

Oblikovanje identiteta savremenog grada određeno je u velikoj meri pozicijom posmatranja i načinom na koji ljudi doživljavaju grad. Tako svaki grad karakteriše mnoštvo identiteta koji određuju i formiraju karakter, kulturu i “ličnost” grada, a određeni su u zavisnosti od toga da li grad posmatramo kao ulicu, susedstvo, centar mesta ili deo regiona, ili kao skup pozitivnih i negativnih doživljaja koje poseduju pojedinac ili zajednica.

Da bi grad bio suštinski doživljen, neophodno je, pre svega, da posmatrač, kretanjem, uzme aktivno učešće u gradskom životu. Upravo kretanje kroz gradski prostor određuje i način na koji ga doživljavamo, kao i meru prema kojoj vrednujemo njegov kvalitet. Jedan od osnovnih elemenata gradskog života predstavlja aktivnost stanovnika ili specifična “koreografija grada”.⁸ Uticaj gradskog prostora na “čitaoc” nije, međutim, mo-

⁵ Bobić M., Grad između arene i scene u knjizi *Urbani...*, str. 16.

⁶ Ibid, 19.

⁷ Ibid, 19.

⁸ Halprin L., *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd 1973, str. 190-217.

guće jednostavno odrediti ili uopštiti jer nije reč o homogenoj masi, već skupu jedinki koje koriste urbani prostor, doživljavaju ga, a zatim i tumače. Te jedinke su, kao i gledalac u pozorištu, istovremeno i kolektivno biće; “gledalac, za kojeg glumac u pozorištu glumi, iako pojedinac, po definiciji je kolektivna pojava.”⁹

Za razliku od pešaka koji je aktivan učesnik urbane sredine i koji grad doživljava neposredno i lično, vozač ili putnik u prevoznom sredstvu, drugačije posmatra i oseća grad. “Brzina određuje ugao osmatranja, i za vozača i za putnike. Povećanje brzine sužava ugao osmatranja, čime se vizuelni naglasak pomera od detaljnog ka opštem; pažnja se pomera ka mestima odlučivanja. Nema mnogo telesnog osećaja brzine u kolima. Da bismo opazili brzinu zavisimo od vida. Objekti koji nam prolaze nad glavama uveliko pojačavaju utisak brzine.”¹⁰ Grad postaje pokretna slika ili niz slika koje se smenjuju i preklapaju. Za vozača je najznačajnija upravo pokretna tačka posmatranja, dok napor više nije fizički, kao kod pešaka, već je određen neprekidnom smenom odnosa koji se uspostavlja između vozača i okoline. Vozač doživljava grad kao niz informacija koje označavaju put ka željenom odredištu, a mobilnost postaje primarno važna. “Bliski i detaljni odnos pešaka koji posmatra okolne predmete i zgrade smenjuju sada impresije velikih dimenzija i poteza, posmatrane kroz teleskopske vremena i prostora, a tako bitno različite po svom intenzitetu i vrsti.”¹¹

U savremenom gradu slika postaje osnovno sredstvo komunikacije, preuzimajući mesto koje su u označavanju grada imale građevine ili pisani tekst. Nekada, građevine su se pojavljivale kao “punktovi, kao egzaktna tačke, kodovi jedne neposredne, praktično egzistencijalne topografije. Van ovih, reklo bi se ‘karnernih’ odredišta, neke, čak i spoljne, otvorene prostorije, zadobijale su na sličan način svoje ustaljene dekorske funkcije: trгови na kojima se vrše smaknuća,

⁹ Dinulović R., *Arhitektura pozorišta XX veka*, Clio, Beograd 2008, str. 22.

¹⁰ Venturi R., Braun S. i Ajzenur S., *Pouke Las Vegasa: zaboravljeni simbolizam arhitektonske forme*, IRO Građevinska knjiga, Beograd, 1988, str. 76.

¹¹ Halprin L., op. cit, 197.

igraju komedijaši ili govore vladari, ledine određene za viteške ili sportske okršaje, najzad vrtovi vični da čitave regione prirode privole disciplinovanim i situiranim oblicima; sve ovo utiče na 'ograđivanje' i specifikovanje prostora, čak i onih najslobodnijih."¹² Grad su označavali i "tekstovi gradskih obaveštenja, putokaza i reklamni panoji, kao i same firme i nazivi prodavnica, bioskopa ili pozorišta, plakati i druga vrsta pisane scenografije, koja se služila rečima i tekstom u gradskom ambijentu"¹³ predstavljajući "njegov 'govor', onu informacijsku i komunikacijsku dimenziju grada, bez koje je on kao oblik života bio nezamisliv."¹⁴

Preuzimajući sve više scenografska obeležja, savremeni grad postaje mesto na kome tržišna ideologija usmerava i određuje sredstva komunikacije, ali i način percepcije. Tako objekat koji ima istorijsku vrednost može, podjednako lako, kao i objekat u maniru *high-techa*, da postane "urbani tapet."¹⁵ Pred pasivnim posmatračem se nalazi mnoštvo slika koje, zbog izobilja i brzine promena, bivaju vrednovane na podjednak način ili postaju deo opšte, kolektivne slike. Oslanjajući su na "vizuelni deo inscenacije... uspostavljaju se dve osnovne komponente: prostor i događaj."¹⁶

U procesu karakterizacije savremenog grada, značajno mesto zauzima odnos između fizičke strukture građene sredine, sceničnosti objekata i urbanih prostora, i spektakla i prostornog uobličavanja scenskih događaja. Spektakl, tako, predstavlja jednu od najznačajnijih oblasti života i važan činilac karaktera savremenog grada. Odnos između grada i spektakla je složen i uspostavlja se na mnogo različitih nivoa.

Globalizacija postaje pojam koji ključno određuje naš život, a gradska arena mesto gde se "sagorevanjem pojedinca stvara energija kojom se pokreće spektakl."¹⁷ Zato se veza između savremenog grada i

¹² Ćosić B., *Mixed Media*, izdanje autora, Beograd 1970, str. 40.

¹³ Popović-Radović M., *Poetika svakodnevnog*, Prometej, Novi Sad 2000, str. 59.

¹⁴ Ibid, 59.

¹⁵ Moore R., *Vertigo – the strange new world of the contemporary city*, Laurence King Publishing, London 1999, str. 14.

¹⁶ Hočevar M., *Prostori igre*, JDP, Beograd 2003, str. 14.

¹⁷ Bobić M., Grad između arene i scene u knjizi *Urbani...*, str. 17.

spektakla uspostavlja, pre svega, na globalnoj pozornici na kojoj, zahvaljujući medijima, produkcija i potrošnja događaja zauzimaju značajno mesto, a posebna pažnja biva posvećena različitim formama spektakla koji ne pripadaju umetnosti ali se odlikuju sceniskim karakterom i scenskim sredstvima kojima su događaji oblikovani. “Ako damo svakom posetiocu po jedno malo zvono, sa relativno malim ulaganjem ćemo dobiti zvuk sedamdeset hiljada zvona; a ukoliko damo svakome po jedan fotoaparat sa blicem kojim mogu da fotografišu ceremoniju otvaranja, stvorimo neverovatan spektakl svetla.”¹⁸ Tako se grupi od 2.500 izvođača na ceremoniji otvaranja Letnjih olimpijskih igara u Atini 2004. godine, pridružilo 72.000 gledalaca-učesnika na olimpijskom stadionu, kao i četiri milijarde televizijskih posmatrača, pa je “moćna pozorišna mašina,”¹⁹ uz pomoć globalizovanih medija, svu pažnju sveta usmerila na jednu pozornicu i jedan grad.

Određujući savremeni grad kao “situaciju spektakla”,²⁰ globalna kretanja utiču i na pojavu fenomena koji predstavlja prekretnicu u načinu interpretacije i upotrebe izuzetnog objekta u gradu. Izgradnjom muzeja Gugenhajm u Bilbao u Španiji, arhitekta Frenka Gerija (Frank Gehry), koji nije više samo urbani reper već postaje oslonac nove gradske politike i ekonomije, nastaje termin “dizajnirani grad” – prostor koji “najčešće odzvanja svojom pretencioznom prazninom i teško postaje kodifikovano mesto jedne zajednice.”²¹ Ovim fenomenom, poznatim kao “Bilbao efekat”, započinje specifična obnova grada-države, osnaženog vrhunski estetizovanom arhitekturom, koji izlazi iz okvira nacionalnog identiteta i dospeva na globalnu mapu.²² Tako je urbana pozicija muzeja u Bilbao obezbedila nastanak novog gradskog centra, dok je objekat predstavljao prvi korak u regeneraciji i razvoju oblasti nekadašnjih skladišta i brodogradilišta.

¹⁸ Zolkver D., *Olympian Effects in: Spectacle*, eds. Rockwell D. i Mau B., Phaidon Press Ltd, London 2006, str. 38.

¹⁹ Rockwell D. i Mau B., op. cit, 38.

²⁰ Šuvaković M., *Asimetrija spektakla: grad, pozornica i ekran u: Spektakl...*, str. 63.

²¹ Bobić M., *Grad između arene i scene u knjizi Urbani...*, str. 19.

²² Gionanni J., *The Bilbao effect*, RedHerring, 12 February 2001, http://www.acturban.org/biennial/doc_net_cities/the_bilbao_effect.htm, 25. oktobar 2006.

Ipak, suština dizajniranog grada počiva na pojačanom smislu za estetiku i spektakularizaciju arhitekture koja postaje osnovno sredstvo marketinga – grad zauzima bolju poziciju na globalnoj konkurentskoj mapi, privlači nova ulaganja i uspostavlja drugačiji identitet.

Veza između grada i spektakla kao umetničke forme, uspostavlja se kroz odnos između trajnosti i materijalnosti urbanog prostora i kratkotrajnosti i neopipljivosti scenskog događaja, u kome “umetnik i arhitekta, svako na svoj način, teže da transformišu urbani prostor uzimajući grad kao stvaralački predmet u scenografskom kretanju.”²³ Posebnost ovog odnosa ostvaruje se i upotrebom različitih gradskih prostora za izvođenje scenskih događaja, korišćenjem gradske arhitekture kao scenografije, reutilizacijom postojećih napuštenih objekata, rekonstrukcijom pozorišnih objekata i nekadašnjih istorijskih scenskih prostora ili izgradnjom novih pozorišnih zgrada koje, zatim, postaju centri lokalnih zajednica i urbani reperi. Zato tipologija scenskih prostora danas obuhvata “gotovo svaki element i sklop, pa i čitavu strukturu urbane sredine.”²⁴ Različiti prostori i objekti spektakla postaju aktivan deo uspostavljanja nove gradske slike, ali i drugačije strukture kulturnog okruženja i urbanog života.

Likovna i arhitektonska vrednost objekata i prostora jasno govore i o značaju ovakvih intervencija za uspostavljanje nove gradske slike, kao i za formiranje drugačijeg urbanog okruženja. Oblikovanje i sistem arhitektonskih svojstava objekta, uspostavljanje likovnog i arhitektonskog jezika, kao i urbana pozicija objekta, određuju vrednost gradske sredine i grade jasan jezik društvene i perceptivne komunikacije u gradu. “Pitanja oglašavanja i označavanja, oblikovanja stalnih ili pokretnih elemenata urbane opreme ili vizuelne *out-door* urbane komunikacije”²⁵ kroz “likovnu i arhitektonsku vrednost stalnih ili povremenih urbanih pozornica, estetički pristup tehnološkim sistemima i instalacijama, sceničnost ili semantiku javnih arhitektonskih objekata i njihove građene strukture,”²⁶ upućuju nas na razmatranje uticaja prostora u domenu

²³ Lajak P., Šalon na ulici u knjizi *Urbani ...*, str. 73.

²⁴ Dinulović R., Spektakl i urbani identitet u: *Spektakl...*, str. 10.

²⁵ Ibid, 11.

²⁶ Ibid, 11.

akumulacije i selekcije poruka. Na taj način perceptivna struktura grada ili kvalitet gradskog tkiva, koji se može nazvati čitljivošću prostora, zavisi od poruka emitovanih posredstvom prostornih formi.²⁷ “Kao ni u jeziku – ni u arhitekturi ‘forma’ nije nešto spoljašnje i odvojeno, nevažno i posledično. Naprotiv, za arhitekturu, kao i za grad, oblici su krug duhovnog i fizičkog postojanja nas samih.”²⁸ Tako je, prema Rolanu Bartu (Roland Barthes), grad moguće približiti semantički samo ukoliko ga posmatramo kao strukturu i mnoštvo ponuđenih znakova, ne pokušavajući da strukturu ispunimo definitivnim značenjima: “sa svakim kulturnim ili psihološkim kompleksom nalazimo se pred beskrajnim metaforskim lancima, čije je značenje uvek različito.”²⁹

Doživljaj urbanog prostora zahteva i sposobnost scenografske percepcije grada. Ulični događaji predstavljaju sastavni deo urbane scenografije za koju je grad materijal za stvaranje, učesnik i “prostor koji govori”,³⁰ a ne samo običan dekor. “Danas scenografsko navođenje urbanog prostora ne može da se ograniči na same vizuelne i zvučne elemente potrebne za oživljavanje urbanizovane sredine. Ono mora da ima u vidu nove kompleksnosti gradskog života: ritam života, brzinu pomeranja i percepcije, izobilje informacija, slika, zvukova, trenutno prisustvo... sve one stvari koje idu protiv tradicionalnih pozorišnih metoda...”³¹ Tako spektakl u najširem smislu predstavlja jedan od pojavnih oblika gradskog života. Pozicija spektakla u procesu uspostavljanja identiteta savremenog grada određena je i teom da je “istorija spektakla u gradu istovremeno i istorija nastanka grada”³² i da je scenski događaj važan činilac karaktera urbane sredine koji “sintetiše i rezimira identitet grada.”³³

²⁷ Bazik D., Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti u: *Spektakl...*, str. 107

²⁸ Guidoni E. prema Cekić N, Anđelković M. i Mitković P., Kriza identiteta grada ili nestanak javnog, urbanog čoveka u: *Spektakl...*, str. 118.

²⁹ Bart R. prema Eko U., *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd 1973, str. 236.

³⁰ Lajak P., Šalon na ulici u knjizi *Urbani...*, str. 89.

³¹ Ibid, 91.

³² Dragičević-Šešić M., Grad kao prostor spektakla u: *Spektakl...*, str. 13.

³³ Ibid, 13.

Proces identifikacije savremenog grada ostvaruje se i uspostavljanjem jasne identifikacije različitih urbanih sredina sa određenim scenskim manifestacijama,³⁴ bez obzira na dilemu da li su kulturne vrednosti tih manifestacija nekada značajnije od sadržaja samih urbanih celina. Niš identifikujemo kao pozornicu Glumačkih filmskih susreta, Negotin sa Mokranjčevim danima, Novi Sad sa Sterijinim pozorjem a Beograd sa BITEF-om, FEST-om ili Beogradskim međunarodnim sajmom knjiga. Nedvosmislen je i značaj maratona za Njujork, tehno-parade za Ciri, karnevala za Rio de Žaneiro ili Trke istorije za Veneciju.³⁵ Važno je pomenuti i posebne događaje koji, bez obzira na karakter, imaju odlike scenskih događaja – političke manifestacije (studentski protest u Beogradu 1996/97. i sahrana premijera Srbije Zorana Đinđića 2003), sportske manifestacije (maraton na svetskom prvenstvu u atletici u Parizu 2003), ili monumentalne muzičke događaje (koncert grupe U2 u Milanu 2006). Tako “svi javni gradski prostori – prazan stadion, pusto polje ili užurbana gradska ulica – prolaze kroz alhemijske procese kada su transformisani spektaklom”,³⁶ bez obzira da li se radi o politički inspirisanom spektaklu provokacije ili ideološke popularizacije, komercijalno orijentisanom spektaklu zabave i potrošnje, kulturološki orijentisanom spektaklu identiteta grada ili umetničkom spektaklu.³⁷

Grad, danas, postaje predstava koja “ne samo da ‘počinje’ bez najave, već se ... ne može ni reći da bilo kada prestaje. Tako ovo permanentno pozorište, otvoreno za ‘publiku’ kao i za učesnike”³⁸ neprekidno, u toku čitavog dana, ima sopstveni “program”, koji nije “sasvim ‘anarhičan’, improvizovan ili u potpunosti lišen oblika”³⁹ Zato, bez obzira na vreme “megapolisa i virtuelnih komunikacija, u kojima će elektronika imati sve veći, a ulica i pešačke zone sve manji značaj u obavljanju poslova, kupovini, pa i zadovoljavanju kulturnih potreba”,⁴⁰ grad ipak jeste prostor

³⁴ Dinulović R., Spektakl i urbani identitet u: *Spektakl...*, str. 10.

³⁵ Rockwell D. i Mau B., op. cit, 156.

³⁶ Ibid, 15.

³⁷ Kategorizaciju spektakla videti kod Dragičević-Šešić M., u: *Urbani...*, str. 12.

³⁸ Ćosić B., op. cit., 81.

³⁹ Ibid, 81.

⁴⁰ Dragičević-Šešić, M., u: *Urbani...*, str. 12.

komunikacije i aktivnog susreta ljudi u stvarnom vremenu i stvarnom prostoru.⁴¹

Tatjana Dadić Dinulović

CONTEMPORARY CITY AS A SPACE
OF SPECTACLE: STAGE OR SCENE

Summary

The appearance and utilisation of cities significantly changed at the end of the 20th century. The city has become an arena which, thanks to the global changes, the IT society and the need for prestige among many cities around the world, as well as different shaping of the norms, culture of behaviour and the typification of lifestyles, has been transformed into the urban stage. By increasingly accepting scenographic characteristics, contemporary city has become the space where market ideology directs and determines means of communication, but also the way we perceive things. In the process of the characterisation of the contemporary city special place has been dedicated to the relationship between the physical structure of the built environment, theatricality of buildings and the urban spaces, as well as the spectacle and urban and spacial shaping of performing events. However, in order to experience the urban space, we also need the ability to perceive the city scenographically. This is how the spectacle becomes one of the most important elements of the city life and an important factor that characterises contemporary city.

Key words: *Contemporary city, urban space, spectacle, urban spectacle, urban text, urban scene, scene, spectacularisation of the city*

⁴¹ Rockwell D. i Mau B., op. cit, 15.